SENS ŞI SEMNIFICAŢIE*

GOTTLOB FREGE

Egalitatea ** stimulează reflecţia prin problemele legate de ea, probleme la care nu se poate răspunde chiar atît de uşor. Este egalitatea o relaţie? Este o relaţie între obiecte sau este o relaţie între nume, respectiv între semne ale obiectelor? Această ultimă poziţie am adoptat-o în scrierea mea *Begriffsschrift*. Ceea ce pare să confirme aceasta sînt următoarele: propoziţiile „$a=a$" şi „$a=b$" au, desigur, o valoare de cunoaştere diferită: „$a = a$" este valabilă apriori şi se numeşte (după Kant) analitică, pe cînd propoziţiile de forma „$a = b$" conţin adesea o extindere foarte valoroasă a cunoaşterii noastre şi nu pot fi întemeiate întotdeauna apriori. Una dintre descoperirile cele mai bogate în consecinţe din domeniul astronomiei a fost aceea că în fiecare dimineaţă răsare acelaşi Soare şi nu mereu altul. Nici în zilele noastre observarea repetată a unei mici planete sau a unei comete nu este întotdeauna ceva de la sine înţeles. Dacă înţelegem prin egalitate o relaţie între ceea ce semnifică numele a şi b, atunci, dacă „$a = b$" este adevărată, „$a = b$" nu s-ar mai putea distinge de „$a = a$". Astfel s-ar exprima relaţia unui lucru cu el însuşi, şi anume relaţia în care orice lucru se află cu sine însuşi, dar niciodată cu un altul. Se pare că intenţia pe care vrem s-o exprimăm prin $a = b$ este că semnele

* Din revista *Zeitschrift für Philiosophie und philosophische Kritik*, vol. 100, p. 25—50. — *Nota red.*

** Eu întrebuinţez acest cuvînt în sensul de identitate şi înţeleg prin expresia „$a = b$" că „a este acelaşi cu b" sau „a şi b coincid".

sau numele *a* și *b* semnifică același lucru, și atunci ar fi vorba de semnele înseși, de afirmarea unei relații ce ar avea loc între ele. Dar această relație dintre nume sau semne are loc numai în măsura în care acestea denumesc sau desemnează ceva. Relația ar fi una mijlocită de conectarea celor două semne cu același desemnat (*Bezeichnetem*), conectarea fiind însă arbitrară. Nimeni nu poate fi oprit să adopte un eveniment sau obiect oarecare, arbitrar pus în joc ca semn a ceva. În felul acesta, o propoziție „*a* = *b*“ n-ar mai exprima o cunoaștere propriu-zisă, nu s-ar mai referi la lucrul însuși, ci numai la modul în care noi îl denotăm. În multe cazuri urmărim tocmai acest lucru.

Dacă semnul *a* se deosebește de semnul *b* numai ca obiect (aci prin configurație), nu ca semn, adică nu prin felul în care desemnează ceva, atunci valoarea de cunoaștere a lui „*a* = *a*“ ar fi esențialmente egală cu a lui „*a* = *b*“ în cazul că „*a* = *b*“ este adevărată. O deosebire (de altă natură) poate să apară numai datorită modului diferit în care este dat denotatul corespunzător semnului. Fie *a*, *b*, *c* dreptele care leagă vîrfurile unui triunghi cu mijlocul laturilor opuse. Punctul de intersecție a lui *a* și *b* este atunci același cu cel al lui *b* și *c*. Astfel avem diferite denotări pentru același punct, iar aceste nume („punct de intersecție a lui *a* și *b*“, „punct de intersecție a lui *b* și *c*“) semnifică în același timp și modul în care este dat obiectul și astfel în propoziția respectivă rezidă o cunoaștere reală.

Pe baza celor de mai sus putem asocia unui semn (nume, cuvînt compus, semn scris) nu numai desemnatul, pe care îl vom numi semnificația lui, ci și ceea ce eu înțeleg prin sensul semnului, adică modul în care este dat obiectul. În felul acesta, semnificația expresiilor „punct de intersecție a lui *a* și *b*“ și „punct de intersecție a lui *b* și *c*“ ar fi aceeași, însă sensul lor ar fi diferit. Semnificația cuvintelor compuse „luceafăr de seară“ și „luceafăr de dimineață“ este aceeași, sensul însă nu.

Din context reiese că eu înțeleg în cazul de față prin „semn“ și „nume“ un designant oarecare ce stă în locul unui nume propriu care are semnificația unui obiect determinat (cuvîntul acesta fiind luat în extensiunea sa cea mai largă)

și nu semnificația unui concept sau a unei relații, pe care le vom examina în alt studiu. Desemnarea *(Bezeichnung)* unui obiect singular poate consta și din mai multe cuvinte sau semne oarecare. Pentru a fi conciși, orice designanți de acest fel vor fi numiți nume proprii.

Oricine cunoaște suficient limba sau totalitatea desemnărilor poate concepe sensul unui nume propriu ce aparține acestora *; dar semnificația, în cazul cînd aceasta există, nu este decît unilateral pusă în evidență. Pentru a cunoaște toate laturile semnificației ar fi necesar să putem preciza fără a recurge la altceva despre orice sens dat dacă aparține sau nu semnificației. Acest lucru nu este însă realizabil.

Legătura dintre semn, sensul și semnificația acestuia este astfel, încît semnului îi corespunde un sens determinat, iar acestuia, la rîndul său, o semnificație determinată, pe cînd unei semnificații (unui obiect) nu-i corespunde numai un singur semn. Aceluiași sens îi corespund expresii diferite în limbi diferite, ba chiar și în cadrul aceleiași limbi. Pe lîngă această situație conformă regulii apar însă și excepții. Fără îndoială, în cadrul unui ansamblu de semne perfect, fiecărei expresii ar trebui să-i corespundă un sens determinat: în multe privințe, limbile popoarelor nu satisfac această cerință și, ca atare, trebuie să fim mulțumiți dacă același cuvînt, în același context, are întotdeauna același sens. S-ar putea admite ca o expresie corect constituită gramatical care stă în locul unui nume propriu să aibă întotdeauna un singur sens. Dar prin aceasta nu s-a spus că sensului i-ar corespunde și o semnificație. Cuvintele „corpul ceresc cel mai îndepărtat de Pămînt" au un sens, dar nu se poate afirma precis că au

* În cazul unui nume propriu ca atare, cum ar fi „Aristotel", părerile privitoare la sens pot fi deosebite. De exemplu, am putea accepta ca sens: elevul lui Platon și învățătorul lui Alexandru cel Mare. Cel care procedează astfel va lega de propoziția „Aristotel s-a născut în Stagira" un alt sens decît acela care ar admite ca sens al acestui nume: „Învățătorul lui Alexandru cel Mare care s-a născut la Stagira". Cît timp semnificația rămîne aceeași, oscilațiile sensului pot fi admise, însă ele trebuie evitate în expunerea unei științe demonstrative și nu ar trebui să apară într-o limbă perfectă.

şi o semnificaţie. Expresia „şirul cel mai puţin convergent" are un sens, dar se demonstrează că nu are nici o semnificaţie, căci se poate găsi pentru fiecare şir convergent un alt şir mai puţin convergent, care este la rîndul său convergent. Prin surprinderea unui sens nu avem certitudinea existenţei unei semnificaţii.

Dacă cuvintele sînt utilizate în mod obişnuit, atunci lucrul despre care intenţionăm să vorbim constituie semnificaţia lor. Cîteodată vrem să vorbim însă despre cuvintele înseşi sau despre sensul lor. Această situaţie este similară aceleia cînd cuvintele altcuiva sînt citate în vorbirea directă. Cuvintele (din vorbirea directă. — *N. t.*) semnifică mai întîi cuvintele celuilalt şi abia acestea au semnificaţia lor obişnuită. În acest caz avem semne ale semnelor. În scriere, cuvintele (celuilalt. —*N.t.*) sînt cuprinse între semnele citării. Prin urmare, forma cuvîntului (*Wortbild*) care stă între semnele citării nu se poate lua în semnificaţia sa obişnuită. Dacă vrem să vorbim despre sensul unei expresii *A* putem realiza acest lucru astfel: „sensul expresiei *A*". În vorbirea indirectă se vorbeşte, de exemplu, despre sensul vorbirii celuilalt. De aici rezultă clar că nici în acest mod de a vorbi cuvintele nu au semnificaţia lor obişnuită, ci semnifică ceea ce în mod obişnuit este sensul lor. Pentru a ne exprima pe scurt, vom spune: în vorbirea indirectă, cuvintele sînt exprimate indirect, respectiv au semnificaţia lor indirectă. Distingem astfel semnificaţia obişnuită a unui cuvînt de semnificaţia sa indirectă şi sensul său obişnuit de sensul său indirect.

Semnificaţia indirectă a unui cuvînt constituie sensul său obişnuit. Astfel de excepţii trebuie avute în vedere pentru a putea concepe în mod corect felul legăturii dintre semn, sens şi semnificaţie într-un caz determinat.

Trebuie să distingem reprezentarea legată de un semn de sensul şi semnificaţia sa. Dacă semnificaţia unui semn este un obiect perceptibil senzorial, atunci reprezentarea mea despre el este o imagine interioară. Această imagine a luat naştere prin actualizarea impresiilor senzoriale pe care le-am avut şi prin actele interioare şi exterioare exercitate de

mine *. Această imagine este de multe ori combinată cu sentimente; claritatea componentelor sale este diferită și instabilă. Aceeași reprezentare nu este întotdeauna legată de același sens la același om. Reprezentarea este subiectivă; ea nu este aceeași pentru oameni diferiți. Astfel sînt date de la sine mai multe reprezentări deosebite legate de același sens. Un pictor, un călăreț, un zoolog vor pune probabil în legătură cu numele „Bucefal" reprezentări cu totul deosebite. Astfel, reprezentarea se distinge în mod esențial de sensul unui semn, sens care este comun mai multor indivizi și nu este o parte sau o modalitate a sufletului individual, dar nu se poate nega faptul că omenirea dispune de o comoară comună a ideilor pe care o transmite de la o generație la alta**.

Așadar, în vreme ce putem vorbi fără rezervă despre sens ca atare, în cazul reprezentării trebuie să precizăm cu exactitate în ce timp și cui îi aparține. După cum cineva leagă de un anumit cuvînt o anumită reprezentare, iar altcineva leagă de același cuvînt altă reprezentare, se poate spune că este posibil ca cineva să lege de același cuvînt un sens, iar altcineva un alt sens. Deosebirea constă numai în modul în care se face această legătură, ceea ce nu împiedică ca amîndoi să conceapă același sens, însă nu pot avea aceeași reprezentare. „Si duo idem faciunt, non est idem". Cînd două persoane își reprezintă același lucru, fiecare și-l reprezintă în felul său. Este posibil să constatăm uneori la oameni deosebiți reprezentări diferite și chiar senzații diferite; o comparație precisă nu este posibilă, căci aceste reprezentări nu pot coexista în aceeași conștiință.

Semnificația unui nume propriu este însuși obiectul pe care il desemnăm cu ajutorul său; reprezentarea pe care o avem în legătură cu semnificația este cu totul subiectivă; între

---

* Prin reprezentări se pot sintetiza percepțiile ale căror impresii senzoriale și înseși actele lor merg pe urmele lăsate de ele în suflet. Deosebirea este importantă pentru scopul nostru, căci pe lîngă impresii și acte actualizările lor ajută la perfecționarea imaginii intuitive. Prin percepție putem înțelege însă și un obiect în măsura în care acesta este perceptibil senzorial, respectiv spațial.

** De aceea nu trebuie să înțelegem prin cuvîntul „reprezentare" ceva ce este în esență numai diferit.

acestea (semnificaţie — reprezentare. — *N.t.*) se află sensul. Acesta, ce-i drept, nu este subiectiv ca reprezentarea, dar nu este nici obiectul însuşi. Comparaţia următoare ar putea limpezi aceste raporturi. Cineva contemplă Luna cu un binoclu. Eu compar Luna cu semnificaţia, ea (Luna. — *N.t.*) este obiectul observaţiei, fiind mijlocită de imaginea reală care ia naştere cu ajutorul obiectivului din interiorul binoclului şi cu ajutorul retinei observatorului. Pe una (imaginea Lunii în binoclu. — *N.t.*) o compar cu sensul ei, pe cealaltă (imaginea Lunii pe retina observatorului. — *N.t.*) o compar cu reprezentarea sau imaginea. Imaginea din interiorul binoclului este, ce-i drept, unilaterală, căci depinde de poziţia observatorului, dar este totuşi obiectivă, căci poate servi mai multor observatori. Este posibil ca această imagine să fie utilizată de mai multe persoane în acelaşi timp, pe cînd imaginile de pe retină sînt proprii fiecărei persoane în parte. Din cauza compoziţiei diferite a ochilor, nu ar putea fi realizată nici măcar o congruenţă geometrică, iar o suprapunere reală ar fi exclusă. Această comparaţie ar putea fi extinsă dacă s-ar accepta ca retina lui *A* să poată deveni vizibilă pentru *B* sau dacă *A* ar putea să-şi vadă într-o oglindă propria sa retină. S-ar putea arăta astfel modul în care însăşi reprezentarea ar putea fi considerată ca obiect. Cu toate acestea, reprezentarea nu este aceeaşi pentru cel care o observă şi pentru cel care o are în mod nemijlocit. Urmărirea acestei probleme ne-ar îndepărta însă prea mult.

Sîntem acum în măsură să distingem trei grade de diferenţiere ale cuvintelor, expresiilor şi propoziţiilor întregi. Diferenţa se referă fie la reprezentări, fie la sens, dar nu la semnificaţie sau chiar şi la semnificaţie. Referitor la prima treaptă trebuie să observăm că, din cauza legăturii nesigure dintre reprezentări şi cuvinte, o persoană poate observa o deosebire pe care cealaltă persoană nu o găseşte. Deosebirea dintre traducere şi scrierea originară nu trebuie să depăşească prima treaptă. Dintre deosebirile ce mai sînt posibile aici fac parte şi cele pe care poezia şi elocvenţa le aduc sensului, cum ar fi coloratura sau claritatea. Coloratura sau claritatea nu sînt de natură obiectivă. Ele trebuie efectuate de cel care ascultă sau citeşte, potrivit aluziilor pe care le face poetul

sau oratorul. Fără ca reprezentările umane să aibă ceva comun nu ar fi posibilă arta, însă măsura în care sînt recepționate intențiile poetului nu poate fi redată cu exactitate.

Despre reprezentări și percepții nu vom mai vorbi în cele ce urmează. Ele au fost amintite aici, pentru ca reprezentarea pe care o provoacă un cuvînt celui care ascultă să nu fie confundată cu sensul sau semnificația cuvîntului.

Pentru a putea forma expresii scurte și exacte trebuie stabilite următoarele forme de exprimare: un nume propriu (cuvînt, semn, conexiune de semne, expresie) exprimă sensul său și semnifică sau desemnează semnificația sa; printr-un semn exprimăm deci atît sensul, cît și semnificația semnului.

Poate că s-a obiectat încă de mult de pe poziții idealiste și sceptice: „Tu vorbești pur și simplu despre Lună ca despre un obiect; dar de unde știi că numele «Luna» are în genere vreo semnificație și de unde știi că în general ceva are o semnificație?". Eu răspund că intenția noastră nu este de a vorbi despre reprezentarea pe care o avem despre Lună și că nu ne mulțumim nici cu sensul ei atunci cînd rostim „Lună", ci presupunem și semnificația sa. Ar însemna să dăm un sens greșit admițînd că în propoziția „Luna este mai mică decît Pămîntul" s-ar vorbi despre reprezentarea Lunii. Dacă cel care vorbește ar avea această intenție, atunci ar utiliza expresia „reprezentarea mea despre Lună". Presupunînd acest lucru am putea comite o eroare; de altfel s-au întîmplat asemenea erori. Dacă greșim întotdeauna făcînd asemenea presupuneri este o problemă care poate fi lăsată aici fără răspuns.

Este suficient ca înainte de toate să precizăm că, atunci cînd vorbim sau gîndim, intenția noastră este de a vorbi despre semnificația unui semn, chiar și cu rezerva „dacă așa ceva există".

Am analizat pînă în prezent numai sensul și semnificația expresiilor, cuvintelor și semnelor pe care le-am numit nume proprii. În continuare vom preciza sensul și semnificația unei propoziții asertorice luate în totalitatea ei. O asemenea propoziție conține un gînd *. Acest gînd constituie oare sen-

* Prin gînd nu înțeleg activitatea subiectivă a gîndirii, ci conținutul ei obiectiv, care poate fi o proprietate comună a mai multor oameni.

sul sau semnificaţia propoziţiei? Să admitem că propoziţia are o semnificaţie. Dacă vom substitui în ea un cuvînt cu un alt cuvînt care are aceeaşi semnificaţie, dar un sens diferit, substituţia nu va putea influenţa semnificaţia propoziţiei. Observăm însă că în asemenea cazuri gîndul se modifică; de exemplu, gîndul propoziţiei „luceafărul de dimineaţă este un corp luminat de Soare" este deosebit de gîndul propoziţiei „luceafărul de seară este un corp luminat de Soare". Cineva care n-ar şti că luceafărul de seară este luceafărul de dimineaţă ar putea considera că unul dintre gînduri este adevărat, iar celălalt fals. Prin urmare, gîndul nu poate constitui semnificaţia propoziţiei, ci va trebui conceput ca fiind sensul ei. Care este însă situaţia cu semnificaţia? Ne este în general permisă o asemenea întrebare? Oare propoziţia luată ca un întreg are numai sens fără a avea semnificaţie? Oare putem să ne aşteptăm la apariţia unor propoziţii asemănătoare părţilor de propoziţie care au un sens, dar nu au nici o semnificaţie? Tocmai propoziţiile care conţin nume proprii fără semnificaţie vor fi de această natură. Propoziţia „În timp ce dormea adînc, Odiseu a fost debarcat în Itaca" are, fără îndoială, un sens. Deoarece este îndoielnic că numele „Odiseu" care apare în ea are sau nu o semnificaţie, devine îndoielnică şi prezenţa unei semnificaţii a întregii propoziţii. Este cert însă că cel care admite că într-adevăr propoziţia este adevărată sau falsă acceptă că şi numele „Odiseu" are nu numai un sens, ci şi o semnificaţie, căci despre semnificaţia acestui nume se afirmă sau se neagă predicatul.

Cel care nu admite o semnificaţie nu poate nici să afirme, nici să nege un predicat despre ea. Pătrunderea pînă la semnificaţia numelui ar fi, într-o oarecare măsură, inutilă; ne-am putea mulţumi cu sensul dacă am intenţiona să ne oprim la gînd. Dacă ne-ar interesa numai sensul, gîndul propoziţiei, ar fi inutil să mai luăm în consideraţie semnificaţia unei părţi a propoziţiei; în ceea ce priveşte sensul propoziţiei, se poate lua în consideraţie numai sensul părţii respective, fără a considera şi semnificaţia ei. Gîndul (propoziţiei. — *N.t.*) rămîne acelaşi indiferent dacă numele „Odiseu" are sau nu o semnificaţie. Faptul că ne interesează semnificaţia

unei părți de propoziție denotă că acceptăm în genere și pretindem că și propoziția însăși ar avea o semnificație. Pentru noi, gîndul pierde din valoare îndată ce aflăm că una dintre părțile sale este lipsită de semnificație. Sîntem, prin urmare, întru totul îndreptățiți să nu ne mulțumim numai cu sensul unei propoziții, ci trebuie să ne preocupe și semnificația ei. De ce pretindem însă ca fiecare nume propriu să posede pe lîngă sensul său și o semnificație a sa? De ce nu ne mulțumește gîndul? Pentru că și întrucît ne interesează valoarea sa de adevăr. Dar acest lucru nu ne interesează întotdeauna. Cînd ascultăm o epopee, alături de eufonia limbii nu ne captivează decît sensul propozițiilor, reprezentările și sentimentele pe care ni le determină. O dată cu punerea problemei adevărului am abandona plăcerea artistică și ne-am orienta spre o examinare științifică. De aceea, atîta timp cît considerăm poezia ca operă de artă, ne este indiferent dacă numele „Odiseu“, de pildă, are sau nu o semnificație *. Năzuința spre adevăr este ceea ce ne îndeamnă întotdeauna să pătrundem de la sens la semnificație. După cum am văzut, atunci cînd ne interesează semnificația părților componente trebuie să căutăm și semnificația propoziției, iar acest caz va apărea numai atunci cînd ne interesează valoarea sa de adevăr.

În felul acesta sîntem îndemnați să acceptăm valoarea de adevăr a unei propoziții ca fiind semnificația sa. Înțeleg prin valoarea de adevăr a unei propoziții faptul că ea este adevărată sau este falsă. Alte valori de adevăr nu există. Fiecare propoziție enunțată în care ne interesează semnificația cuvintelor trebuie să fie concepută drept nume propriu, și atunci semnificația sa, dacă ea există, va fi adevărul sau falsul. Aceste două obiecte (adevărul și falsul. — *N. t.*) sînt acceptate de toți cei care judecă în genere, chiar și de un sceptic, considerînd ceva ca fiind adevărat, deși poate numai în mod tacit. Desemnarea valorilor de adevăr ca obiecte poate să apară ca un incident arbitrar, ca un simplu joc de

---

* *Ar fi de dorit să avem o expresie specială pentru semne care au numai sens. Dacă pe acestea le-am numi imagini, atunci cuvintele unui artist pe scenă ar fi imagini și însuși artistul ar fi o imagine.*

cuvinte din care nu ar rezulta nici o consecinţă profundă. Ceea ce numesc obiect poate fi clarificat mai precis numai corelîndu-l cu conceptul şi cu relaţia. Acest subiect vreau să-l rezerv unui alt studiu. Dar trebuie spus de pe acum că în fiecare judecată *, oricît de evidentă ar fi ea, se realizează trecerea de la treapta gîndurilor spre treapta semnificaţiilor (obiectivului).

Există tentaţia ca relaţia gîndului faţă de adevăr să nu fie privită ca relaţie a sensului faţă de semnificaţie, ci ca relaţie a subiectului faţă de predicat. Se poate spune chiar direct: „Gîndul că 5 este un număr prim este adevărat". În cazul unei examinări mai atente se poate observa că în felul acesta nu s-a spus nimic mai mult decît în propoziţia simplă „5 este un număr prim". Asertarea adevărului rezidă în ambele cazuri în forma propoziţiei enunţate, chiar şi atunci cînd ea nu posedă puterea ei obişnuită; de exemplu, rostită de un artist pe scenă, propoziţia „Gîndul că 5 este un număr prim este adevărat" conţine un gînd, şi anume acelaşi gînd ca şi simpla propoziţie „5 este un număr prim". De aici se poate conchide că relaţia gîndului faţă de adevăr nu poate fi comparată cu cea a subiectului faţă de predicat. Subiectul şi predicatul sînt (în sens logic) părţi ale gîndului; ele se găsesc pe aceeaşi treaptă a cunoaşterii. Prin conectarea subiectului şi a predicatului se ajunge numai la un gînd; nu se ajunge niciodată de la un sens la semnificaţia lui, nici de la un gînd la valoarea sa de adevăr. Mişcarea se desfăşoară pe aceeaşi treaptă, dar nu are loc o trecere de la o treaptă la treapta următoare. O valoare de adevăr nu poate fi o parte a unui gînd, la fel de puţin cum Soarele nu este sens, ci un obiect. În cazul în care este corectă presupunerea noastră, potrivit căreia semnificaţia unei propoziţii o constituie valoarea sa de adevăr, atunci aceasta din urmă trebuie să rămînă neschimbată cînd o parte a propoziţiei este substituită cu o expresie care are aceeaşi semnificaţie, însă un sens diferit. Şi, de fapt, aceasta este situaţia. Leibniz spune pe scurt:

---

* O judecată nu reprezintă pentru mine o simplă concepere a unui gînd, ci recunoaşterea adevărului lui.

„Eadem sunt quae sibi mutuo substitui possunt, salva veritate". S-ar putea găsi oare ceva în afara valorii de adevăr care să aparțină în genere fiecărei propoziții, luîndu-se în considerație semnificația părților componente, și care să *rămînă neschimbată în cazul unei substituții de felul indicat?*

Dacă valoarea de adevăr a unei propoziții este semnificația sa, atunci toate propozițiile adevărate și toate cele false, la rîndul lor, au aceeași semnificație. Vedem de aici că în semnificația propoziției tot ceea ce este singular este estompat. Așadar, nu ne poate niciodată interesa numai semnificația unei propoziții, dar nici gîndul singur, căci acesta nu duce la nici o cunoaștere, ci numai gîndul împreună cu semnificația sa, adică cu valoarea sa de adevăr. Putem concepe actul judicativ ca ceea ce înaintează *(fortschreiten)* de la un gînd la valoarea sa de adevăr. Însă aceasta nu trebuie luată drept o definiție. Actul judicativ este ceva cu totul specific și incomparabil. Am putea spune de asemenea că actul judicativ este actul distingerii părților în cadrul valorii de adevăr. Această distingere are loc prin întoarcerea spre gînd. Fiecare sens care aparține unei valori de adevăr ar corespunde unei modalități deosebite de descompunere. Cuvîntul „parte" a fost totuși utilizat aici într-un mod special. Eu am transpus relația dintre întreg și parte de la propoziție la semnificația sa, numind semnificația unui cuvînt parte a semnificației propoziției cînd cuvîntul însuși este o parte a acestei propoziții.

Aceasta reprezintă, desigur, un mod vulnerabil de exprimare pentru că în cazul semnificației prin întreg și o parte a sa cealaltă parte nu este determinată cît și pentru faptul că atunci cînd ne referim la corpuri, cuvîntul parte este folosit în alt sens. Ar trebui creată o expresie specifică în vederea acestui scop.

Vom examina în continuare presupunerea că valoarea de adevăr a unei propoziții constituie semnificația sa. Am constatat că valoarea de adevăr a unei propoziții rămîne intactă substituind în ea o expresie prin alta echivalentă ei. Nu am analizat însă cazul în care expresia de substituit este ea însăși o propoziție. Dacă concepția noastră este exactă, atunci valoarea de adevăr a unei propoziții care conține o altă pro-

poziţie ca parte a sa trebuie să rămînă neschimbată cînd substituim în locul propoziţiei-parte o altă propoziţie, a cărei valoare de adevăr este aceeaşi. Ne putem aştepta la excepţii cînd întregul sau propoziţia-parte constituie o vorbire directă sau indirectă. În acest caz, după cum am văzut, semnificaţia cuvintelor nu este cea obişnuită. O propoziţie semnifică în vorbirea directă tot o propoziţie, pe cînd în cea indirectă un gînd.

În felul acesta trecem la examinarea propoziţiilor subordonate. Acestea apar ca părţi ale unei formaţii propoziţionale, care din punct de vedere logic apare tot ca propoziţie, şi anume ca propoziţie principală. Aici se pune întrebarea: oare este valabil şi pentru propoziţiile secundare faptul că semnificaţia lor este o valoare de adevăr? Privitor la vorbirea indirectă, ştim de pe acum contrarul. Lingviştii consideră propoziţiile subordonate ca reprezentante ale părţilor de propoziţie şi le împart în propoziţii subiective, atributive, completive, circumstanţiale. De aici ar urma că semnificaţia unei propoziţii subordonate nu ar fi o valoare de adevăr, ci ar fi de acelaşi ordin cu cea a unui substantiv, adjectiv sau adverb, pe scurt cu cea a unei părţi de propoziţie, care ca sens nu constituie un gînd, ci doar o parte a lui. Numai o cercetare mai pătrunzătoare poate limpezi această problemă. În această privinţă nu ne vom ţine strict de îndreptarul gramatical, ci vom examina ceea ce logic este de aceeaşi natură. Vom considera mai întîi cazurile în care sensul propoziţiei subordonate, aşa cum am presupus, nu este un gînd independent.

Dintre propoziţiile subiectiv-abstracte introduse prin „că" face parte şi vorbirea indirectă, în care cuvintele posedă semnificaţia lor indirectă ce corespunde sensului lor obişnuit. În acest caz, propoziţia subordonată are ca semnificaţie un gînd şi nu o valoare de adevăr, iar ca sens ea nu conţine nici un gînd, ci sensul cuvintelor „gîndul că...", care nu este decît o parte a gîndului întregii structuri propoziţionale. Acest caz apare după „a spune", „a auzi", „a fi de părere", „a fi convins", „a conchide" şi alte cuvinte asemănătoa-

re *. Situația se complică însă după cuvinte ca: „a cunoaşte", „a şti", „a-și imagina", ceea ce vom examina mai încolo.

Faptul că în cazurile noastre semnificația propoziției subordonate este într-adevăr gîndul se vede și din aceea că adevărul întregului este indiferent de adevărul sau de falsitatea gîndului respectiv. Să comparăm, de exemplu, cele două propoziții: „Copernic credea că orbitele planetelor sînt cercuri" și „Copernic credea că aparența mișcării Soarelui este provocată de mișcarea reală a Pămîntului". Aici se poate substitui o propoziție secundară prin cealaltă fără a încălca adevărul. Propoziția principală împreună cu cea subordonată nu conține ca sens decît un singur gînd, iar adevărul întregului nu presupune nici adevărul, nici falsitatea propoziției subordonate. În aceste cazuri nu este permisă în propoziția subordonată substituirea unei expresii cu o altă expresie care are aceeași semnificație obișnuită, ci numai cu o expresie care are aceeași semnificație indirectă, adică același sens obişnuit. Dacă cineva ar vrea să conchidă că semnificația unei propoziții nu este valoarea ei de adevăr, pentru că atunci ar fi permisă oricînd substituirea ei cu o altă propoziție care are aceeași valoare de adevăr, ar merge prea departe cu această presupunere. Analog s-ar putea afirma că semnificația cuvîntului „luceafăr de dimineață" nu ar fi planeta Venus, căci nu ne este permis să spunem oricînd, în loc de „luceafăr de dimineață", „Venus". Sîntem îndreptățiți să conchidem numai că semnificația propoziției *nu este întotdeauna* valoarea ei de adevăr și că „luceafăr de dimineață" nu semnifică întotdeauna planeta Venus, și anume atunci cînd acest cuvînt este luat în semnificația sa indirectă. Un asemenea caz special apare tocmai în propozițiile subordonate pe care le-am examinat și a căror semnificație este un gînd.

Dacă se spune „se pare că...", atunci se subînțelege „mi se pare că..." sau „eu sînt de părere că...". Prin acestea ne găsim din nou în fața unui caz al vorbirii indirecte. Situația

* În propoziția „*A* a mințit că l-a văzut pe *B*", propoziția subordonată semnifică un gînd despre care se spune, în primul rînd, că *A* o susține ca fiind adevărată (propoziția „că l-a văzut pe *B*". — *N. t.)* și, în al doilea rînd, că *A* a fost convins de falsitatea ei.

este asemănătoare şi în cazul expresiilor: „a se bucura", „a regreta", „a admite", „a obiecta", „a spera", „a se teme". Dacă Wellington, pe la sfîrşitul bătăliei Belle-Alliance, s-a bucurat de venirea prusacilor, atunci temeiul bucuriei sale a fost doar o convingere. Şi chiar dacă s-ar fi înşelat, atîta timp cît a durat iluzia sa nu s-ar fi bucurat în mai mică măsură. Pe de altă parte, înainte de a fi căpătat convingerea că prusacii vin, nu s-ar fi putut bucura de aceasta chiar dacă aceştia s-ar fi apropiat realmente.

După cum o convingere sau o credinţă este temeiul unui sentiment, tot aşa poate fi şi temeiul unui raţionament. În propoziţia „Columb a dedus din curbura Pămîntului că dacă ar călători spre vest ar putea să ajungă în Indii", avem ca semnificaţii ale părţilor două gînduri: că Pămîntul ar fi rotund şi că Columb, călătorind spre vest, ar putea să ajungă în India. Ceea ce interesează este faptul că în acest context Columb a fost convins şi de una, şi de cealaltă, şi că prima convingere a fost temeiul celeilalte. În privinţa adevărului propoziţiei noastre este indiferent dacă Pămîntul este realmente rotund şi dacă Columb, călătorind spre vest, ar putea să ajungă, aşa cum credea el, în India; dar nu este indiferent dacă substituim sau nu pentru „Pămînt" — „planetă care este însoţită de o Lună, al cărei diametru este mai mare decît a patra parte a ei". Şi în acest caz apare semnificaţia indirectă a cuvintelor.

Propoziţiile circumstanţiale de scop introduse prin „ca să" aparţin aceleiaşi categorii, deoarece scopul este în mod evident un gînd; de aici urmează că semnificaţia indirectă a cuvintelor cere modul conjunctiv.

Propoziţia subordonată care începe cu „ca să", după „a porunci", „a solicita", „a interzice", apare în vorbirea directă la imperativ. O asemenea propoziţie subordonată nu are semnificaţie, ci numai sens. O rugăminte, o poruncă nu sînt de fapt gînduri, dar stau pe aceeaşi treaptă cu gîndurile. De aceea cuvintele sînt luate cu semnificaţia lor indirectă în propoziţii subordonate dependente de „a porunci", „a solicita" etc. Semnificaţia unei asemenea propoziţii nu este deci o valoare de adevăr, ci o poruncă, o rugăminte sau aşa ceva.

O situație asemănătoare apare în cazul întrebărilor dependente de felul acestora: „a se îndoi dacă“, „a nu ști ce“. Observăm lesne că și aici cuvintele trebuie luate în semnificația lor indirectă. Propozițiile interogative introduse prin „cine“, „ce“, „unde“, „cînd“, „cum“, „prin ce“ etc. par a fi uneori de genul propozițiilor circumstanțiale în care cuvintele au semnificația lor obișnuită; deosebirea lingvistică constă în modul verbului. În cazul modului conjunctiv, întrebarea apare dependentă și semnificația cuvintelor indirectă, și astfel un nume propriu nu poate fi substituit în general prin alt nume propriu al aceluiași obiect.

În cazurile examinate, cuvintele propozițiilor subordonate au avut semnificația indirectă și, ca atare, însăși semnificația propoziției subordonate a fost indirectă, adică ele nu au o valoare de adevăr, ci exprimă un gînd, o poruncă, o rugăminte, o întrebare. Propoziția subordonată poate fi concepută ca substantiv sau chiar ca nume propriu al respectivului gînd, al acestei porunci etc. conform căruia a intrat în conexiunea structurii propoziționale.

Vom considera în continuare alte propoziții subordonate în care cuvintele au, e drept, semnificația lor obișnuită, fără să aibă totuși ca sens un gînd și ca semnificație o valoare de adevăr. Posibilitatea acestui lucru va fi lămurită în exemplele ce urmează.

„Cel care a descoperit forma de elipsă a orbitei planetelor a murit în mizerie“.

Dacă aici propoziția subordonată ar avea ca sens un gînd, atunci ar fi posibil să exprimăm acest gînd și printr-o propoziție principală. Dar acest lucru nu este posibil, căci subiectul gramatical „cel care“ nu are un sens de sine stătător, ci mijlocește legătura cu propoziția ce urmează: „a murit în mizerie“. De aceea nici sensul propoziției subordonate nu este un gînd complet, iar semnificația sa nu este o valoare de adevăr, ci (semnificația sa este. — *N. t.*) Kepler. S-ar putea obiecta că sensul întregului presupune ca parte un gînd, și anume că a existat cineva care a descoperit prima dată forma de elipsă a orbitei planetelor, căci cel care admite adevărul întregului nu ar putea să nege această parte. Această ultimă idee este certă, dar numai pentru că altfel propoziția

subordonată „cel care a descoperit forma de elipsă a orbitei planetelor“ n-ar avea nici o semnificaţie. Atunci cînd se enunţă ceva trebuie totdeauna admisă drept de la sine înţeleasă presupunerea că numele proprii simple sau compuse utilizate au o semnificaţie. Dacă deci se afirmă: „Kepler a murit în mizerie“, se presupune că numele „Kepler“ desemnează ceva; dar în sensul propoziţiei „Kepler a murit în mizerie“ nu e conţinut ca atare gîndul că numele „Kepler“ ar desemna ceva. Dacă lucrurile ar sta aşa, negaţia n-ar trebui să îmbrace forma.

„Kepler nu a murit în mizerie“,

ci

„Kepler nu a murit în mizerie, sau atunci numele «Kepler» este lipsit de semnificaţie“. Faptul că numele „Kepler“ desemnează ceva este mai degrabă o presupunere atît pentru afirmaţia

„Kepler a murit în mizerie“,

cît şi pentru cea contrară ei. Limbile au însă o deficienţă, căci în ele sînt posibile expresii care (după forma lor gramaticală) par a fi determinate spre a desemna un obiect, dar în anumite situaţii particulare această posibilitate nu se realizează, deoarece acest lucru depinde de adevărul propoziţiei. Astfel depinde de adevărul propoziţiei

„a existat o persoană care a descoperit forma elipsoidală a orbitei planetelor“

dacă propoziţia secundară

„cel care a descoperit forma elipsoidală a orbitei planetelor“ desemnează realmente un obiect sau provoacă doar aparenţa unei desemnări, fiind de fapt lipsită de semnificaţie. Astfel poate să apară impresia că propoziţia subordonată ar conţine ca parte a sensului ei gîndul că ar fi existat cineva care a descoperit forma elipsoidală a orbitei planetelor. Dacă cele de mai sus ar fi corecte, atunci negaţia ar trebui să îmbrace forma

„cel care a recunoscut prima dată forma elipsoidală a orbitei planetelor nu a murit în mizerie sau nu a existat nimeni care să fi descoperit forma elipsoidală a orbitei planetelor“.

Această deficiență rezidă, așadar dintr-o imperfecțiune a limbii, de care de altfel nu este întru totul liber nici limbajul simbolic al analizei; și aici pot să apară conexiuni de semne care lasă impresia că ar semnifica ceva, deși — cel puțin pînă în momentul de față — sînt lipsite de semnificație, ca, de exemplu, șirurile divergente infinite. Se poate evita aceasta, de pildă, stabilind în particular că șirurile divergente infinite semnifică numărul 0. De la o limbă logic perfectă (vezi „Begriffsschrift") trebuie să pretindem ca fiecare expresie care se constituie în mod corect din punct de vedere gramatical ca nume propriu din semne deja introduse să desemneze realmente și un obiect și să nu fie introdus nici un semn nou ca nume propriu fără să i se adauge o semnificație. Logica ne previne asupra greșelilor al căror izvor îl constituie semnificațiile multiple ale expresiilor. Cel puțin tot atît de justificat consider avertismentul cu privire la numele proprii aparente, care nu au nici o semnificație. Istoria matematicii poate ilustra erori provenite din cazuri analoge acestora. Folosirea demagogică, abuzivă a cuvintelor duce la această situație, poate și mai mult decît cuvintele cu mai multe semnificații. „Viața poporului" poate servi ca exemplu, și anume se poate constata ușor faptul că nu există nici măcar o semnificație universal admisă a acestei expresii. Prin urmare, nu este lipsit de rost să curmăm o dată pentru totdeauna izvorul acestor erori, cel puțin pentru știință. Obiecțiile examinate vor fi astfel înlăturate, căci nu va mai depinde de adevărul unui gînd faptul că un nume propriu are sau nu o semnificație.

Putem alătura în considerațiile noastre acestor propoziții subiective o specie a propozițiilor atributive și circumstanțiale, care sînt logic înrudite cu acestea.

Și propozițiile atributive servesc la formarea numelor proprii compuse, chiar dacă nu sînt suficiente singure pentru această formare, cum este cazul propozițiilor subiective. Aceste propoziții atributive trebuie considerate ca identice cu adjectivele. În loc de „rădăcina pătrată din 4 care este mai mică decît 0", se poate spune de asemenea „rădăcina pătrată negativă din 4". Acesta este cazul în care dintr-o expresie conceptuală s-a format un nume propriu, compus

cu ajutorul articolului hotărît la singular, ceea ce este permis ori de cîte ori din sfera noţiunii face parte numai un singur obiect *. Expresiile conceptuale pot fi astfel constituite, încît prin propoziţii atributive să se indice notele, ca în exemplul nostru, prin propoziţia „care este mai mică decît 0". Este evident că o asemenea propoziţie atributivă nu va avea ca sens un gînd şi nici ca semnificaţie o valoare de adevăr la fel de puţin ca propoziţia subiectivă de mai înainte, ci va avea ca sens numai partea unui gînd care poate fi exprimată în unele cazuri şi cu ajutorul unui singur adjectiv. Şi aici, ca şi în cazul propoziţiilor subiective, lipseşte subiectul independent şi astfel posibilitatea de a reda sensul propoziţiei subordonate printr-o propoziţie principală independentă.

Locurile, momentele şi intervalele de timp sînt privite logic ca obiecte. Deci desemnarea prin limbaj a unui loc, a unui moment anumit sau a unui interval de timp trebuie să fie concepută ca nume propriu. Propoziţiile circumstanţiale de loc şi de timp pot fi utilizate la formarea unui nume propriu asemenea propoziţiilor subiective şi atributive. Tot aşa se pot construi expresii pentru conceptele ce redau locul etc. Cu această ocazie observăm din nou faptul că aceste propoziţii subordonate nu pot fi redate prin propoziţii principale, căci le lipseşte o parte componentă esenţială, şi anume determinarea de loc şi de timp, care nu este decît indicată cu ajutorul unui pronume relativ sau a unei conjuncţii**.

---

* În conformitate cu cele menţionate, unei astfel de expresii ar trebui să-i asigure întotdeauna o semnificaţie pe baza unei precizări speciale, de exemplu determinaţia prin care semnificaţia ei trebuie să fie considerată numărul 0 atunci cînd din sfera noţiunii fac parte mai multe obiecte sau nu face parte nici un obiect.

** De altfel, în cazul acestor propoziţii apar uşor diferite interpretări. Sensul propoziţiei „După ce Schleswig—Holstein a fost rupt de Danemarca, Prusia şi Austria s-au dezbinat" se poate reda şi prin forma „după ruperea Schleswig—Holsteinului de Danemarca, Prusia şi Austria s-au dezbinat". În acest context este limpede că drept parte a acestui sens nu trebuie conceput gîndul că Schleswig—Holstein a fost rupt odată de Danemarca", ci că această rupere este o presupoziţie necesară pentru ca expresia „după ruperea Schleswig—Holsteinului de Danemarca" să aibă în genere o semnificaţie. Propoziţia noastră poate, fireşte, să fie concepută şi cu intenţia de a spune prin ea că Schleswig—

Şi în propoziţiile condiţionale trebuie de cele mai multe ori, aşa cum am văzut la propoziţiile subiective, atributive şi circumstanţiale, să recunoaştem o parte componentă nedefinit indicativă căreia îi corespunde în propoziţia secventă una identică. Întrucît ambele părţi se referă una la alta, ele leagă ambele părţi într-un întreg, care de regulă nu exprimă decît un singur gînd. În propoziţia

„Dacă un număr este mai mic decît 1 şi mai mare decît 0, atunci pătratul lui este de asemenea mai mic decît 1 şi mai mare decît 0",

acest element component este „un număr" în propoziţia condiţională şi „lui" în propoziţia consecvent. Tocmai această nedeterminare dă sensului universalitatea necesară unei legi. Dar tocmai astfel se şi face că protaza singură nu are sensul unui gînd desăvîrşit şi că exprimă împreună cu apodaza un gînd, şi anume numai unul, ale cărui părţi nu mai sînt gînduri. Este, în general, incorectă afirmaţia după care în judecăţile ipotetice ar fi puse în relaţie reciprocă două judecăţi. Dacă se vorbeşte în acest fel sau în mod similar, cuvîntul „judecată" este utilizat în acelaşi sens pe care l-am legat de cuvîntul „gînd", astfel încît aş putea spune: „Într-un gînd ipotetic sînt puse în relaţie reciprocă două gînduri". Aceasta ar putea fi adevărată numai în cazul în care ar lipsi o parte componentă care indică nedeterminat *, dar atunci nu ar mai exista nici universalitate.

Dacă momentul în timp trebuie indicat în mod nedeterminat în antecedent şi consecvent, atunci această indicare

---

Holstein a fost odată rupt de Danemarca. Acesta este un caz care va fi examinat mai tîrziu. Pentru a vedea mai uşor deosebirea, ne vom transpune în conştiinţa unui chinez, care din cauza cunoştinţelor sale insuficiente cu privire la istoria Europei consideră fals faptul că Schleswig—Holstein a fost rupt odată de Danemarca. El va considera propoziţia noastră concepută în prima formă, ca nefiind nici adevărată, nici falsă şi va nega orice semnificaţie a propoziţiei, căci propoziţiei subordonate îi lipseşte semnificaţia. Aceasta ar da numai în mod aparent o determinaţie temporală. Dacă, dimpotrivă, el concepe propoziţia noastră în forma a doua, va găsi în ea exprimat un gînd pe care el l-ar considera ca fals, alături de o parte care ar fi lipsită de semnificaţie pentru el.

* Uneori lipseşte o indicaţie lingvistică indefinită ce trebuie scoasă din întregul context.

se face adesea numai prin *tempus praesens* al verbului, care în acest caz nu desemnează numai prezentul. Această formă gramaticală devine atunci partea componentă nedeterminat indicativă a propoziţiei principale şi a celei secundare. „Dacă Soarele se află în zodia Cancerului, atunci avem în emisfera nordică a Pămîntului cea mai lungă zi" este un exemplu pentru acest caz. Nici aici sensul propoziţiei principale nu poate fi exprimat printr-o propoziţie principală, căci acest sens nu reprezintă un gînd desăvîrşit; dacă am spune „Soarele se află în zodia Cancerului", am raporta acest sens la prezent şi am schimba în felul acesta sensul. Dar nici sensul propoziţiei principale nu reprezintă un gînd, căci numai întregul compus din propoziţia principală şi din cea secundară conţine un gînd. De altfel se poate întîmpla ca mai multe părţi componente comune antecedentului şi consecventului să fie indicate în mod nedeterminat.

Este limpede că propoziţiile subiective, introduse prin „cine", „ce", şi propoziţiile circumstanţiale, introduse prin „unde", „cînd", „oriunde", „ori de cîte ori", trebuie socotite adesea ca propoziţii condiţionale; de exemplu: „Cine atinge smoala se mînjeşte".

Şi propoziţiile atributive pot sta în locul propoziţiilor condiţionale. Astfel, sensul propoziţiei prezentate mai sus se poate exprima şi prin forma: „Pătratul unui număr mai mic decît 1 şi mai mare decît 0 este mai mic decît 1 şi mai mare decît 0".

Situaţia însă este deosebită cînd partea componentă comună a propoziţiei principale şi a celei secundare este desemnată printr-un *nume propriu*. În propoziţia:

„Napoleon, dîndu-şi seama de pericolul care ameninţa flancul drept, a condus el însuşi gărzile sale contra poziţiei inamice"

sînt exprimate cele două idei:

1. Napoleon şi-a dat seama de pericolul care ameninţa flancul drept;

2. Napoleon a condus el însuşi gărzile contra poziţiei inamice.

Cînd şi unde a avut loc acest eveniment nu se poate şti, ce-i drept, decît din context, dar trebuie să se considere ca

determinat de aceasta. Dacă enunțăm întreaga propoziție ca aserțiune, atunci afirmăm în același timp cele două propoziții componente. Dacă una dintre aceste propoziții-părți este falsă, și întregul va fi fals. Aici avem cazul în care propoziția secundară însăși are drept sens un gînd desăvîrșit în sine (dacă îi adăugăm indicații de timp și loc). Semnificația propoziției subordonate este astfel o valoare de adevăr. Putem deci să ne așteptăm ca aceasta să fie substituită cu o proporție de aceeași valoare de adevăr fără ca valoarea de adevăr a întregului să fie lezată. Lucrurile stau într-adevăr așa; trebuie însă avut în vedere ca subiectul ei să fie „Napoleon" dintr-un temei pur gramatical, căci numai în acest caz ea poate fi pusă în forma unei propoziții atributive, care se referă la „Napoleon". Dacă renunțăm la exigența de a-l pune în această formă și dacă admitem și conectarea prin „și", atunci cade și această restricție.

Și în propozițiile subordonate care încep cu „deși" sînt exprimate gînduri complete. Această conjuncție nu are propriu-zis nici un sens și nu schimbă sensul propoziției, ci îl precizează*. E drept că am putea substitui propoziția concesivă cu o altă propoziție cu aceeași valoare de adevăr fără a schimba valoarea întregului, dar nuanța ar fi total discordantă ca și cum am vrea să recităm cu ton vesel un cîntec trist.

În ultimele cazuri, adevărul întregului include adevărul propozițiilor componente. Situația este însă alta pentru cazurile în care o propoziție condițională exprimă un gînd complet, dar conține, în loc de partea componentă doar indicatoare, un nume propriu sau ceva ce poate fi considerat identic cu el. În propoziția

„Dacă soarele a și răsărit, atunci înseamnă că cerul este intens înnorat",

timpul se referă la prezent și deci este determinat. Locul trebuie considerat și el ca fiind determinat. Aici se poate spune că între valorile de adevăr ale protazei și cele ale apodazei există o relație, și anume aceea conform căreia este exclus cazul în care antecedentul semnifică adevărul, iar

* Ceva asemănător apare cu ocazia lui „dar" și „totuși".

consecventul falsul. Astfel, propoziţia amintită este adevărată şi dacă acum Soarele nu a răsărit încă, cerul fiind intens înnorat sau nu, şi dacă Soarele a răsărit acum şi cerul este intens înnorat; întrucît în acest context ne interesează numai valorile de adevăr, fiecare propoziţie componentă poate fi substituită cu o altă propoziţie care are aceeaşi valoare de adevăr fără a afecta valoarea de adevăr a întregului. Şi în acest caz tonul ar fi adesea inadecvat. Gîndul ar putea să pară searbăd fără ca aceasta să schimbe valoarea sa de adevăr. Trebuie să avem în vedere faptul că pot să apară şi gînduri lăturalnice ce nu sînt propriu-zis exprimate, şi de aceea nu trebuie să le socotim ca făcînd parte din sensul propoziţiei. De valoarea de adevăr a gîndurilor lăturalnice nu poate fi vorba *.

În modul acesta am încheiat analiza cazurilor simple; să aruncăm o privire asupra a ce s-a obţinut.

Propoziţia subordonată, de cele mai multe ori, nu are ca sens un gînd, ci numai o parte a unui gînd şi deci nu are ca semnificaţie o valoare de adevăr. Temeiul acestei situaţii rezidă fie în faptul că în propoziţia subordonată cuvintele apar cu semnificaţia lor indirectă, astfel încît semnificaţia şi nu sensul propoziţiei subordonate este un gînd, fie datorită imperfecţiunii propoziţiei subordonate, determinată de funcţiunea indicatoare nedefinită a unei părţi componente, astfel încît propoziţia subordonată va exprima un gînd abia împreună cu propoziţia principală. Apar însă şi cazuri în care sensul propoziţiei subordonate reprezintă un gînd integral, şi atunci ea poate fi substituită cu o altă propoziţie de aceeaşi valoare de adevăr fără ca adevărul întregului să fie afectat în măsura în care nu există obstacole gramaticale.

Dacă vom examina toate propoziţiile subordonate posibile, atunci vor apărea şi propoziţii care nu pot fi întru totul încadrate în cazurile speciale de mai sus. Temeiul acestei situaţii rezidă, după cîte văd eu, în faptul că aceste pro-

* Gîndul propoziţiei noastre ar putea fi exprimat şi astfel: „Ori nu a răsărit încă soarele, ori cerul este intens înnorat", de unde se poate constata modul în care trebuie concepută această formă a conexiunii propoziţionale.

poziţii subordonate nu au numai un sens chiar atît de simplu. Se pare că noi punem mereu în legătură cu un gînd principal pe care îl rostim gînduri lăturalnice, pe care, deşi ele nu sînt exprimate, cel care ne ascultă le pune în legătură cu cuvintele noastre, potrivit unor legi psihologice. Şi deoarece ele (gîndurile lăturalnice. — *N. t.*) apar spontan în legătură cu cuvintele noastre asemenea gîndului principal, înseamnă că intenţionăm să exprimăm şi un asemenea gînd lăturalnic. Prin aceasta, sensul propoziţiei devine mai bogat şi se poate întîmpla ca numărul gîndurilor simple să fie mai mare decît numărul propoziţiilor. În unele cazuri propoziţia trebuie înţeleasă în acest fel, în alte cazuri poate să fie îndoielnic faptul că gîndul lăturalnic aparţine sensului propoziţiei sau îl însoţeşte doar *. Astfel s-ar putea crede că în propoziţia

„Napoleon, care şi-a dat seama de pericolul *care ameninţa* flancul drept, a condus el însuşi gărzile sale contra poziţiei inamice"

nu ar fi exprimate numai cele două gînduri indicate mai sus, ci şi acela că recunoaşterea pericolului a constituit motivul datorită căruia a condus gărzile contra poziţiei inamice. Ne putem îndoi în fapt că acest gînd a fost vag sugerat sau dacă a fost realmente exprimat. Să ne întrebăm: ar fi oare falsă propoziţia noastră dacă decizia lui Napoleon ar fi fost luată încă înainte de perceperea pericolului? Dacă totuşi propoziţia ar putea fi adevărată în ciuda acestei condiţii, atunci gîndul nostru lăturalnic nu ar trebui conceput ca făcînd parte din sensul propoziţiei. Am putea fi de acord cu această interpretare. În caz contrar situaţia ar fi destul de complicată, căci atunci am avea mai multe gînduri simple decît propoziţii. Dacă în plus am substitui propoziţia

„Napoleon şi-a dat seama de pericolul care ameninţa flancul drept"

cu o altă propoziţie de aceeaşi valoare de adevăr, de exemplu prin

„Napoleon trecuse de 45 de ani",

---

* Privitor la întrebarea dacă o aserţiune este o minciună, dacă un jurămînt este fals sau nu, putem spune că aceasta poate să prezinte interes.

atunci s-ar schimba nu numai primul nostru gînd, dar și cel de-al treilea, și astfel s-ar putea schimba și valoarea sa de adevăr în cazul anume în care vîrsta sa nu a constituit temeiul deciziei de a conduce gărzile contra inamicului. Putem observa astfel cauza pentru care în asemenea cazuri nu întotdeauna se pot înlocui reciproc propoziții cu aceeași valoare de adevăr. În acest caz, o propoziție exprimă mai mult tocmai datorită legăturii cu alta decît exprimă luată singură.

Să examinăm acum cazuri în care apar, de regulă, asemenea situații. În propoziția

„Bebel consideră că prin înapoierea Alsaciei și Lorenei dorința de răzbunare a Franței poate fi slăbită"

sînt exprimate două gînduri, din care însă unul nu aparține propoziției principale, iar altul propoziției subordonate, anume:

1) Bebel crede că prin înapoierea Alsaciei și Lorenei dorința de răzbunare a Franței poate fi slăbită;

2) Prin înapoierea Alsaciei și Lorenei, dorința de răzbunare a Franței nu poate fi slăbită.

În cazul exprimării primului gînd, cuvintele propoziției subordonate apar cu semnificația lor indirectă, în timp ce aceleași cuvinte în exprimarea celui de-al doilea gînd au semnificația lor obișnuită. De aici rezultă că propoziția subordonată din structura propozițională considerată inițial trebuie considerată, la drept vorbind, cu semnificații diferite, dintre care prima este un gînd, iar a doua o valoare de adevăr. Datorită faptului că valoarea de adevăr nu epuizează în întregime semnificația propoziției subordonate, nu o putem substitui pur și simplu cu o altă propoziție, care are aceeași valoare de adevăr. Situații asemănătoare apar cu ocazia unor expresii ca „a ști", „a cunoaște", „este știut".

Prin propoziția subordonată cauzală și propoziția principală respectivă exprimăm mai multe gînduri, care nu corespund însă propozițiilor luate separat. În propoziția

„Deoarece greutatea specifică a gheții este mai mică decît a apei, ea plutește la suprafața apei",

avem

1) Gheața are greutatea specifică mai mică decît apa;

2) Dacă ceva are greutatea specifică mai mică decît apa, atunci plutește pe apă;

3) Gheaţa pluteşte pe apă.

În orice caz, al treilea gînd nu trebuie explicat faţă de modul în care este prezentat în primele două. În schimb, nici primul şi al treilea, nici al doilea şi al treilea nu pot constitui împreună sensul propoziţiei noastre. Se poate observa că în propoziţia subordonată

„Deoarece greutatea specifică a gheţii este mai mică decît a apei"

este exprimat atît primul gînd, cît şi o parte a celui de-al doilea. De aici urmează că această propoziţie subordonată nu poate fi substituită pur şi simplu cu o altă propoziţie care are aceeaşi valoare de adevăr, deoarece prin substituire şi al doilea gînd ar fi schimbat şi s-ar putea lesne schimba şi valoarea sa de adevăr.

Situaţia este asemănătoare în propoziţia

„Dacă fierul ar avea o greutate specifică mai mică decît apa, atunci ar pluti pe apă".

Avem aici cele două gînduri: că fierul nu are greutatea specifică mai mică decît apa şi că ceva pluteşte pe apă dacă are greutatea specifică mai mică decît apa. Propoziţia subordonată exprimă şi aici un gînd şi o parte a celuilalt gînd.

Dacă propoziţia examinată mai sus

„După ce Schleswig-Holstein a fost rupt de Danemarca, Prusia şi Austria s-au dezbinat"

e concepută ca exprimînd gîndul că odată a fost rupt Schleswig-Holstein-ul de Danemarca, atunci acesta este primul gînd, iar al doilea gînd este cel conform căruia Prusia şi Austria s-au dezbinat (acest gînd fiind precizat de propoziţia subordonată). Şi în acest caz propoziţia subordonată nu exprimă doar un gînd, ci şi o parte a unui alt gînd. De aceea ea nu poate fi substituită cu o altă propoziţie cu aceeaşi valoare de adevăr.

Nu pot fi epuizate toate posibilităţile care apar în limbă, însă consider că în esenţă am găsit temeiurile datorită cărora nu se poate înlocui întotdeauna o propoziţie subordonată cu o altă propoziţie care are aceeaşi valoare de adevăr fără a leza adevărul întregii structuri propoziţionale. Aceste temeiuri sînt:

1) că propoziţia subordonată nu reprezintă o valoare de adevăr, căci ea exprimă numai o parte a unui gînd;

2) că, ce-i drept, propoziţia subordonată semnifică o valoare de adevăr, dar nu se limitează la aceasta, căci sensul ei, în afară de un gînd, cuprinde şi o parte a unui alt gînd.

Primul caz apare

a) la semnificaţia indirectă a cuvintelor;

b) cînd o parte a propoziţiei indică ceva doar nedeterminat în loc să fie un nume propriu.

În cazul al doilea, propoziţia subordonată poate să fie luată de două ori, anume: o dată cu semnificaţia obişnuită, a doua oară cu semnificaţia indirectă; sau este posibil ca sensul unei părţi al propoziţiei subordonate să fie în acelaşi timp parte componentă a unui alt gînd care împreună cu cel exprimat nemijlocit în propoziţia subordonată constituie sensul integral al propoziţiei principale şi al celei secundare.

De aici reiese, desigur, cu suficientă probabilitate că acele cazuri în care o propoziţie subordonată nu poate fi substituită printr-o altă propoziţie cu aceeaşi valoare de adevăr nu infirmă poziţia noastră confor căreia valoarea de adevăr o constituie semnificaţia propoziţiei al cărei sens este un gînd.

Să revenim acum la punctul nostru de plecare.

Dacă am constatat că în genere valoarea de cunoaştere a lui „$a = a$“ şi „$a = b$“ este diferită, atunci putem explica aceasta prin faptul că drept valoare de cunoaştere a fost luată în consideraţie nu numai sensul propoziţiei, adică gîndul exprimat prin ea, ci şi semnificaţia, adică valoarea sa de adevăr. Astfel, dacă „$a = b$“, atunci, ce-i drept, semnificaţia lui b este aceeaşi cu cea a lui a şi deci şi valoarea de adevăr a lui „$a = b$“ este identică cu cea a lui „$a = a$“. Cu toate acestea, sensul lui b poate fi diferit de sensul lui a şi, prin urmare, însăşi ideea exprimată prin „$a = b$“ poate fi diferită de cea a lui „$a = a$“; în acest caz, cele două propoziţii nu au aceeaşi valoare de cunoaştere. Dacă prin „judecată“ înţelegem, ca şi mai sus, trecerea de la gînd la valoarea lui de adevăr, atunci putem afirma şi faptul că judecăţile sînt diferite.